

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

8377

VÄSTERBOTTEN

Norsjö

Hedström, Emmy, 1935

Svar på ULMA:s frågelista M 25 Jaktens och
fiskets betydelse för hushållningen

33 bl.4:o

/Pag.1-25; s.4-7,9-12 dubbelpag./

8377

Svar på frågelistan

M. 25 Jakten och

~~Jakt och fiskeri.~~ fiskets betydelse för hushålls-
(Från Norsjö T. b. L.) vingen.

Skudet av 1700-talet och förra hälften av 1800-talet var det praxis här i trakten, att nybruk utsynades, och de söns, som ej kunde stamma på fädernegården, utflyttade dit.

Da dessa nybruk utsynades var läget av stor betydelse.

Visseligen var det många omständigheter, som medverkade att göra en dylik utsynning till en viktig sak i nybyggarnas liv, men att placera nybygget så nära någon tjö som möjligt för fiskets skull - ansågs betydelsefullt. De äldsta byarna inom denna (Norsjö)

2.
reken, är näsi alla placerade vid gjär
och ha därav sina namn.

(Ex. Norsjö, Bastulräsk, Långträsk, Kellisträsk
Kvavisträsk m. fl.)

Jakten var fridom nära nog lika
betydelsefull, men skogen som dess
viltbräd hade nybyggaren alltid insä
sig, när han köjade på ny plats.

Jakt och fiske var för nybyggarna
huvudnäringar.

Efter hand togs bekapskättsel och
åkerbruk.

Exempel på sådant nybyggari föres
här. Berättarna är sin Hulda Johansson
och hennes man Jarna Johansson resp.
73 - 80 år. Bosatta i Leden, Norsjö.

3
Dessa makar, vilka varit ett idogt
nybyggare- och bondfolk, ha för bott
i Lidskräk, en anläggning by i sydvästra
delen av Norsjö socken, men flyttade
därifrån 1898.

Uppbäcknaren skall med o. k.
grov beteckning försöka återgiva
den mera sällföre fru Hulda Johanssons
berättelse av deras nybyggari.

Fru Hulda Johansson är född
i Norsjö, men gifte sig och flyttade
till Lidskräk, där hennes man är född.
Sedan ha de som nämnts flyttat till
till Liden. Deras berättelse överensstämmer
i stort sett med hela trakten sedan
och lemnats till i form av tidningar vad som
rör jakt och fiske.

Nybyggjarlinn

Da vā bērt i Lisslärsk
vör vā su jur a hädd leara fzwā ko a
ain häst. Först ära feng vā eingenting
bata äkrom, utan vā brukä köp ass
näges pünn mjöl, a dessutom levd
vā mäsl vā füsjsän a fäggar.

acc?

A Janne han füsjsä a fäglärsä
möjse först ära vā vör där, all hä vör
alldeles obegripelid.

fläs
i resp
fläs
vör

Vā heimä förstass eint äta opp allt,
men i tökä fågelbrösta a saltä
a tökä füsjsän vā vā hädd stora
oppläg framför.

Löcka vāra fös ass, fördi mjölsäura vā
hädd, hon var skrup. Eint fjekk a ann
hagg all bröden da som nöur.

Ullust ringa mängd.

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NORSJÖ
Frgl. M 25

Stybygganliv.

Då vi började i Lidstråk, var vi sju personer och hade bara två kor och en häst.

Första åren fingo vi ingenting från åkern, utan vi brukade köpa oss några pund mjöl, och dessutom levde vi mest med fisk och fågel. Jämte han fick fisk och fågel så mycket första åren vi var där, att det var alldeles obegripligt.

Vi hann förstås inte äta upp allt, men vi tokade fågelleröstet och saltade och tokade fisken, så vi hade stora upplag framför.

Lycka var det för oss, ty mjölet vi hade var odrygt. Inte gick det an hugga (= ta för sig dukligt) åt bröd då som nu.

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NORSJÖ
Frgl. M 25

5a.
A så väl vä mædd a fästom!
Eint varä om ha ill "enisa da
jamb, som ha jär nöuv.
Lusk vörvä a dükli vörvä.
Omna gzekkä da vä arbaitä!
Hä var ~~den~~ gamla goda tiden."

Hä hemma fäu stännom att n "jamme
gzilka hävar, a skogsfågar, a n gång
da n Hal-fünsa fätom a gzilre
feng-dern sej n ätg, a förstass
n jamme, som hadd bössa väsk,
han skänt ärgen fast ha var olovli ti.
Men hä ska i säij för dä, att i fekk
vara rädd jamb, meda vä etlä?
opp den ärgen. Så snail hunn sälld
fekk du tro all fjöringen komma.
i magen

ULMA 8377. E. Hedström. 1935

VB. NOR SJÖ

Frgl. M 25

[oömtad form!
(ve) 17

Å så väl vi mätte av fisken! Torle var det om
ha ont i magen då jäml, som det är nu.
Liska vor vi och dukliga vor vi.
Undan gick det då vi arbetade!
Det var "den gamla goda tiden."

Det hände väl skuldor, all Jamma gillrade
kravar och skogsfågel, och en gång när
Karl-Jansa följde honom och gillrade,
fick dem se en älg, i frustas Jamma, som
hade bössan med sig, som sköt älgen, fast det
var olöblig tid.

Men det ska jag säga för dig, att jag fick
vara rädd jäml medan vi åt upp den
älgen. Då snart hunden skällde, fick du
höra, att fjärdingsman kom.

6a
Hä var ju einl bara fjölingen man fekk
griuv sä för. Jägarn fäläsä fläiv gång
a han var no misstänkt oppä ass,
men n^o jamne brukä dziva, nom n^o par
sura, dä han kommä smokän, a da
lömma, n^o ä a sä eingenteing.
Ja, hä dzekk goda, a ärgen vatt oppella^z
utan naga äventyr.

Hä ska i ända saj för dä, att
no vare ännars komma dilti mat
böda den tin, än vä hä jäv növa.
Da fäms a gravfiskfjölinga a törfisk-
kneppen a törkä-fägelbrösta opprada,
men nü fäms ä eingenteing, ja ännäsä
jäv na mjölpåsar. Men människa
lev einl bara a mjöla heller.

"om sä är eller möjligen."

Det var ju inte bara fjärdingsman man fick
 gruva sig för. Jägaren (kronojägaren) färdades
 flera gånger, och han var nog misstänkt
 på oss, men Janne brukade geva honom
 ett par supar, då han kom smokandes,
 och då komma han av och sa ingenting.
 Ja det gick goda, och ätgen var upp-
 äten utan något äventyr.

Det ska jag ändå säga för dig, att
 nog var det annars komma till smaltiden
 (den tiden) än vad det är nu.

Då fanns det graufiskfjärdingar och toulfiskknippen
 och torkeat fågelbröst uppradade, men nu
 finns det ingenting, ja möjligen några mjöl-
 gräsar. Men människan lever inte bara av
 mjöl heller.

ULMA 8377. E. Hedström. 1935

VB. NORSJÖ

Fgl. M 25

Flá var ju einþ bara vö utan áll
krungóm, ass bræká vö jákta á fíftján.
Flá henná fláir gáng all gránna vorá
gjillrá rávan a deillómá n utter fekk
n Hal-fansa n gáng fram i báifsom.

Gránna bruká lába vö
n fannu all þan skull laga allt há dem
hádd sáli a fara deill Löksele, á dáifó
bruká þan fara dit ain gáng om a
heller da ha var stormártrán.

Flá ven ju fói áll att fráist fa ihöp
gránnga uti utlaga a káffi a sókrá
a há som növándigt skull vara.

Men einþ gjekk á sá máttse pánngom da
som nöuru. Flá ha einþ vöá om trá, dá
einkómstán vöjá Anna.

Prisa oppa skogsgjóra den þin (1870-1880-tal)

Det var ju inte bara vi utan alla utan alla omkring oss bråkade (= syslade) med jakt och fiske. Det hände flera gånger, att våra grammar gillade råvar, och h.o.m. en utlev fick Karl-Jansa en gång framme i bäcken.

Grammarna brukade "fala mö" Jansson, att han skulle laga allt, vad den hade att sälja och fara till lycksele, och därför brukade han fara dit en gång om år eller då det var skomarknad.

Det var ju för alla att försöka få ihop penningar till utlaga (= skatt) och kaffe och socker och det som nödvändigt skulle vara.

Men inte gick det (åt) så mycket penningar då som nu. Det hade inte "varit om" (= gäll an), då inkomsterna voro så små.

Pris på skogsdjur denna tid (1870-1880-talet)
I de kronor.

Var:

Uller	60 kr.
Räv	7-8-10-15 kr.
Slare	25 öre
Tjädurpar	4 kr pr. grav
Ogre (grav)	3 " " "
Lekall	30 öre
Ekone	15 "
Renskinv:	Ore: 7-8 kr. Vaj: 5 kr.

Isken såldes i allmänhet ej.
 Skinnen av husdjuren berödes
 till läder och skinn för eget behov.
 Den av skogsfågel användes
 till fyllnad i kuddar och bolster.

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
 VB. NORSJÖ
 Frgl. M 25

Twisligheter om fiskerätten.

(Gamma ber. som följande.)

"Si hä ha vä da lydhigt siill
all egenöttes om hä Vår-Herre giv,
hä ska man äktsä för.

Hä var så festsälit söi dissträfsän ain vor
all hä vär alldeles ovanlit.

Men da for däm skü a egenöttes
om fiskerättnä, men si da röllarä
festsän. Hä vatt alldeles slut om festsän
i fswä ar. Hä vatt sträffa för småhåita

Seda vot dem vamm a da
vatt ä festsälit attter.

Ku gäna ju freitt all fisk wors som hetet.

Men somli frilyt jaktmarken sin.

För var hä allri noya om wors dem jaga.

Gammarna

ULMA 8377. E. Hedström. 1935

VB. NORSJÖ

Fgl. M 25

Fiskeligheten som fiskvallon.

"Det ha vi då tydligt sett,
att egennyltas om det Vår Herre givet, det
ska man akta sig för.

Det var så fiskeligt (= fiskrikt) i Lidsträsket
en väi, att det var alldeles ovanligt.

Men då började dem slida ut egennyltas
som fiskvallon, men då försvarar fiskeri
i två år. Det blev skaff för svälheten.

Sedan blev dem vänner, och då blev det
fiskrikt igen.

Au är det ju frist all fiska var som helst.

Men somliga fridlysa sina jaktmarker.

För var det aldrig noga om var man
jagade.

gammarna

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NORSJÖ
Frgl. M 25

En skicklig och flitig jägare.
Jaktskrock.

(Ber. av Hulda Johansson)

"No meins i vät n Valle, ewägän
 män. Han jaga a fista ser han var n liten
 päkwalp.

Kommä du ditti Velles veintuti, sä no va n Valle
 uti sköjom. Brätkom möra fo n, a säint om
 kwälla kommä n hämm.

Allti dra n hämm nänting, om eint ännä
 än n ikkän.

Su de pärninga däm hädd därü Velles, ha var
 bätti ha n Valle säld girna a fägän.

Han var säpelt slög, deill djillen sävans
 a han fjent no mäsb öppa hä.

En skicklig och flitig jägare.
Jaktskrök.

(Ber. av H. J.)

Stog omms jag väl Tille, svägers min.
Han jagade och fiskade sin tran var en liten prjuk-
valp. Kom du till Tilles vintulid, så nog var
Tille ute i skogen. Tidigt på morgnarna for
han, och sent på kvällarna kom han hem.
Alltid drog han hem vanking, om inte annan
än en skorv.

Alla de pengar den han hade hos Tilles, det var från
det Tille hade fått för skinn och fåglar.
Han var särskilt skicklig till att gilla råvar,
och han tjänade nog mest på det.

"liten prjuk"

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NORSJÖ
Frgl. M 25

Men så ändäkki n' Velle än var sili
jäkta så allri var ut a jäga nagan
järtorsdagsmatt. Da vissl, n' väl att he
lönkes eint jäga.

Sån hans n' Pak, han var ut n' jartor-
dagsmatt för att jäga, a så fekk n' sej n'
lömt, som sprant nevå n' grän,
men da vara n' kar, som präjsä, a
han fött.

J kom ihåg n' jartorsdagsmatt för länge sedan,
da n' farne a n' Erik-Anton-kussin han-
vor ut a jäga. Hä var fågeln alldeles fukt !! (or) !
uti skojom, men he var durt omajelitt
att fa sül någon.

J löktn feing dem sej n' stor n' fjäder
som sal översti n' tall. Da for dem

Men så andäktlig (=intresserad) Tille än var
uti jakt, så aldrig var han ute och jagade
någon skärtorsdagsnatt. Då visste han väl att
det lönade sig ej jaga.

Son hans, Teak, han var ute en skärtorsdags-
natt för att jaga, och så fick han se en
tomte som sprang vid en gran, men då
var det en kark som "prajsä" (=kilade) hemfört.

Jag kommer ihåg en skärtorsdagsnatt för
länge sedan, då Janne och Erik-Anders-hans
kvin- voro ute och jagade.

Det var fågel alldeles tjockt ute i skogen, men det
var näst omöjligt att få skjuta något.

Till sist fingo de se en stor tjäder, som satt
i toppen av en tall. Då började dem skjuta

12a
súf all fjáðrom, mun fœi wárl skál sá snöð
bara fjáðern deill sá. Da dem hadd skúttá
deillas ha var hála fjöning. a han
ánda levd a sárl kwár, da förlö dem
all ha var bást snö om hærn.

Seda gæga dem álri nagan fjártíngdags-
nall.

Men íamars om vfoja bruk. a Jamme !
ha gátt vá bessa gámt. !

Sín gang skull í fjárl deill skógs a
hárl fjáðern spela. A Jamme vist á
a fjáðervin a da vá kómna dit spela ?
Fjáðern í full fjárl. Há var grant há a
í fjókt rekklí há var skádatit fjúrt. "

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NORSJÖ
Frgl. M 25

på tjädern, men för vart skott, vände leara
tjädern på sig. Då dem hade skjutit till det
var hål genom honom och han ändå leude
och satt kvar, då förstod de att det var
bäst vända om hem.

Sedan jagade de aldrig någon skärlsdags-
vall.

Men annars om våraarna brukade Jann
gå med tössan jämt.

En gång skulle jag följa till skogs och höra
tjädern spela. Jann visste av en tjädervis,
och då vi kommo dit, spelade tjädern i
full fart. Det var vackert och jag tyckte
riktigt det var skadligt skjuta honom."

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NORSJÖ
Frgl. M 25

Fiskefärder.

En nu 74 årig man, Petter Sandström,
 (född i Långväs Norsjö s-m) har berättat, att
 hans far talat om huru fisket "nerifrån
 landet" - d. v. s. från kustlandet - kommit hit
 upp till de stora sjöarna, där de gjorde sig
 fiskekaps, i vilka de bodde medan fisket
 pågick. Då de genom olika fångstätt fyllt
 sig iuräckligt kvantum fisk, återvänte de
 hem för att åluka komma sommaren därpå.
 Det hände att en och annan kulle
 blev befast här i trakten och genom
 giflumål "beblandade" sig med "fjällborna".
 (Kustborna ha vanligen ansitt fjällbygden
 skräcka sig så långt ned som till Norsjö
 socken, varför norsjöborna ären fått hela
 fjällbor.).

ULMA 8377. E. Hedström. 1935

VB. NORSJÖ
 Frgl. M. 25

Jaktens betydelse.

Pålskärare djur i omväntet ha jagats för skinnets skull, vilket sedan såldes på marknaden i Lycksele.

Björnjakt förekom även.

I Hedden boode en duktig jägare, som i slutet av 1700 dödade en björn, som hade anfällt hans jaktkamrat. Den anfalle fick åtskilliga besyres, vilka han fick uppsisa för barn och barnbarn.

Den tidens gris å björnskinns är obekant.

Vid jaktfärder höll man sig så nära hemmet, att man kunde återvända dit varje kväll.

Under rasterna i skogen låg man vanligen blott vid uppgjord eld.

En intresserad jägare gick nästan alltid med kässan på axeln, färdig att skjuta om något viltbjät skulle uppdyka.

För en del personer, som ägnade sig åt jakt,
blev intresset så stort, att del tog av deras
tid utom den speciella ambitionen.

Vad man hundsaktigen jagade som mat-
nyttigt var han, älg, skogsfågel och sjöfågel.

Ekurren jagades för skinnets skull, men man
ät även köttet.

Björnkött användes till människoföda
och ansågs smaka som svinkött.

Flare och skogsfågel fångades mest med gille,
man brukade även skydas.

Barnen brukade tidigt röva sig att patta
ut gille snarare samt gilla upp flakar
för fåglarna.

En flake var ungefär detsamma som en
gammaldags rullfälla, d. v. s. en träda med
en sten på, uppställd så, att en ända

16
stälde mot marken, och den andra änden
var stödd upp mot ett gill, vilket
rubbar vid minsta beröring, varvid flaken
med stenen går klämd till fågeln, som då var
fångad.

Slurp tillvaratogs vittet i hemmet?

Det vittbrädkärl, som skulle användas i hemmet,
saltades tält samt torkades eller röktes.
Kärlet torkades dels medelst bastulörking
dels saltörking.

Torkställningar för salt och luftörking
anbringades dels på enkelt som stora
träkrökar ~~anbringades~~ på södervägg, dels en
enkel träställning på takasen.

Rökning skedd dels i vanlig bastu dels
i en särskild anordnad rökstuga.

"Vinterfågeln" skulle vanligen säljas, då där-
mot vårfågeln användes för eget behov.
Orsaken här till var att vinterfågeln ansågs
bäst.

Den fågel som skulle säljas lades med huvu-
det under vingen på lustig plats att
frysa. Den fågel man ville förvara för
eget behov plockades, saltades och torkad.

Den maträtt man vanligen för
tillredde av råtkött var köllsoppa, varvid
potatis, kåkött och krimp fingo bidra-
ga till födan.

Att steka köll och tillaga såser är en
nyare tidens sed.

Det brukades aldrig för.

Köll och fisk varje dag blev dock något ensidig

18
föda. Man längtade efter bröd och mjölmål.
Kött av boskapsdjur ansågs bättre än
viltdjurskött.

Insamling av ägg.

För sjöfågel brukade man sätta upp kottar
för att sedan insamla äggen.

Även gåsägg insamlades.

Ägg av fjäder och vore insamlades.

Det enda sättet för tillagningen var
att hårdkoka äggen.

Bunnen

Fjäderstruppen hopfogades och användes att
nysta garn på (= nöst-fjäril.)

Skinn av lamm användes att bunta selbyg.

Harlasser användes till kritpress.

Hönsens fjädrar bundades ihop till brödbraggar.

19.
Om man sköb en krana, blev det brått
att se efter om det fanns någon ärtelsten
i krävan.

En krana, som sköts i närheten av Lidsträsk
(Korsjö o.m.), hade i krävan en "diarrant."
Stenen var i alla fall så hård, att
den användes att skära glas.

Sista bävern i Korsjö socken.

År 1820 fångades den sista bävern, som
fanns i Korsjö socken.

Fångstmannen var Erik Markus Varg, död 1803.

Bävern fångades i Gransjö, en sjö i
sydvästra delen av Korsjö socken.

I äldre tider tycks bävern ha varit rätt
så talrik här, att döma av de många

ordsnamn som uppställ efter detta djur.
 Ordspråket har för benämnd djuret
bjur och inte bäver. Inom socknen
 finnas följande byar med bjur (= bäver):
 Bjurträsk, Bjursjö, Bjurfors, Bjurheden
 samt Bäverhult. Den sistnämnda
 är av nyare datum, kanske 100-årig
 ungefär, varför den fått del av den
 rätta benämningen. De förstnämnda
 byarna äro av äldre data.

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
 VB. NORSJÖ
 Frgl. M 25

Fiskets betydelse.

Fisket har för varit av stor betydelse, både för de fattiga och för de mera välbärgade bönderna.

Den fisk, som huvudsakligen fångats, har varit sik, löja, gädda, abborre, möl
o lake.

Fisken, som alltid togs hem omedelbart efter fisket, bars i näverkont på ryggen. Vid sortering av abborre trädde denna på vidjor och bars hem på detta sätt.

I hemmet rensades, skjäljdes och saltades fisken.

Den sålunda behandlade fisken kunde sedan soltorka och förvaras för vinterbehov. Löja och sik lämpade sig bra som gravfisk. Fisken användes sedan utan all kokas

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NOR SJÖ
Frgl. M 25

eller stekas och gräddas mycket om
grav lax. Laxen däremot kokades före
användningen.

Rökning av fisk förekom även
i röklumma ute på gården.

Lutfisk

Gäddor som skulle användas som lutfisk,
fläckes med rensningen, ryggsenan borttas,
varefter den sköljdes och saltades. väl.

Efter ^{en tid} en ytterligare sköljning och saltning.

Sedan fick man nit stikt väden spämmas
ut fisken grä en södervägg all sol-
torika. Efter förkningen kunde fisken
förvaras i luftigt ställe och sedan an-
vändas som lutfisk. Symmetligar god
som sådan.

ULMA 8377. E. Hedström. 1935

VB. NORSJÖ

Frgl. M 25

löja och möril ås gäma som surfisk.

(Orkspr. vibråna.)

Tillredningen bestod i att salta den lätt.

Fisk har även för tillfells något omväxlande än kött. Ex.

Fisksoppa. Färsk kokt fisk. Spadet blandat med mjölk. Rökta potatiser och kålrötter serveras till. (Kryddpeppar som krydda.)

Fisk och mjölkssås med potatis. Läsen tillross av mjöl, smör, fiskspat, mjölk samt kryddat med gräslök.

Stekt fisk med potatis. Gräslök.

Grav fisk (sib) med potatis.

Kokt salt fisk (löja) med potatis.

Lur fisk (löja och möril) " "

Lulfisk (Lungädda) " " och mjölkssås.

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NORSJÖ
Frgl. M 25

Sall fisk t. ex. löja och småsik brukade ofta stekas på glöd och ansågs då som en läckerhet. All steka fisk i stekpanna eller långpanna var dock mest brukligt. Då skulle emellertid fisken vara svagt saltad.

Fiskinkriam t. ex. gäddtarren brukade man rensa, skölja och koka. Den ansågs synnerligen god.

Vidare tillvaratogs och saltades som från all slags fisk.

Luren ur lakeen tillvaratogs, rensades noggrant från små "knölar", kokades och var kalasmat.

Småfisk t. ex. löja skulle man efter gammal sed ej berna. Det ansågs vara slöveri att berna smålöja.

Vissuligen ansågs fisk vara god mat, men på
åtskilliga ställen, där man var hänvisad till
fiske för att kunna livnära sig, blev det ofta
tillräckligt ensidig kost.

Strömming och sill hörs ej till huskället i dessa
trakter för.

Något utbyte ägde ej heller rum.

Man använde sig av den fisk man själv
fångat.

Su däremot köpes och användes sill och
strömming i alla huskäll.

Skorthead har använts och användes
fortfarande som beaktelsesmedel.

ULMA 8377. E. Hedström. 1935
VB. NORSJÖ
Frgl. M 25